

Формування особистості студента: ціннісні пріоритети

Scherbyna V.L. Formation of the student's personality: the value priorities/ V.L. Scherbyna // Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / edited by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 25. – Kamianets-Podilsky: Aksioma, 2014. – P. 663-673.

В.Л. Щербина **Формування особистості студента: ціннісні пріоритети.** У статті представлено результати пілотного соціально-психологічного дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді. Опитування проведено у травні – червні 2014 р. серед студентів 1-4 курсів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Автор на основі результатів емпіричного дослідження студентської молоді пропонує розрізняти та досліджувати типи цілісності особистості відповідно до різних типів соціокультурних укладів. Предмет дослідження – емпірична складова соціально-психологічного дослідження соціокультурних ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах сучасного багатоукладного суспільства. Дослідження ґрунтується на теоретичній передумові, відповідно до якої ціннісні орієнтації студентської молоді у процесі соціалізації формуються у рамках трьох типологічних соціокультурних устроїв – традиційного, модерністського та постмодерністського. Результати в цілому підтвердили цю гіпотезу – у різних сферах соціалізації домінують різні типи соціокультурної інтерпретації цінностей. Традиційний тип домінує у сфері уявлень про суспільство, правові відношення, мотивації отримання задоволень, сенсу творчості. Модерністський тип домінує у сфері формування уявлень щодо справедливості та згоди у суспільстві, планування життя та сенсу публічного визнання особистості. Постмодерністський тип домінує у сфері уявлень щодо сенсу інституту демократії, сімейних стосунків, матеріального добробуту, духовної рівноваги, кар'єрного зростання, необхідності оволодіння сучасними технологіями та публічного визнання. Результати свідчать про наявність соціокультурно-обумовлених протиріч у процесі соціалізації, які можуть перешкоджати процесу розвитку цілісної особистості. На підставі отриманих даних розробляються наступні емпіричне та теоретичне дослідження проблеми.

Ключові слова: цілісність особистості, соціалізація, культурний устрій, механізми соціалізації, норми, цінності.

В.Л. Щербина. Формирование личности студента: ценностные приоритеты. В статье представлены результаты пилотного социально-психологического исследования ценностных ориентаций студенческой молодёжи, проведённого в мае и июне 2014 года среди студентов 1-4 курсов Киевского национального университета имени Тараса Шевченка. Предмет исследования – эмпирическая составляющая социально-психологического исследования социокультурных ценностных ориентаций студенческой молодёжи в условиях современного многоукладного общества. Исследование базируется на теоретической предпосылке, согласно которой ценностные ориентации студенческой молодёжи в процессе социализации формируются в рамках трёх типологических социокультурных укладов – традиционного, модернистского и постмодернистского. Результаты в целом подтвердили эту гипотезу – в различных сферах социализации доминируют различные типы социокультурной интерпретации ценностей. Традиционный тип доминирует в сфере представлений об обществе, правовых отношений, мотивации получения удовольствий, смысла творчества. Модернистский тип доминирует в сфере формирования представлений о справедливости и согласии в обществе, планирования жизни и смысла публичного признания личности. Постмодернистский тип доминирует в сфере представлений о смысле института демократии, семейных отношений, материального достатка, духовного равновесия, карьерного роста, необходимости освоения современных технологий и публичного признания. Результаты свидетельствуют о наличии социокультурно обусловленных противоречий в процессе социализации, которые могут препятствовать процессу развития целостной личности. На основании полученных данных разрабатывается дальнейшее эмпирическое и теоретическое исследование проблемы.

Ключевые слова: целостность личности, социализация, культурный уклад, механизмы социализации, нормы, ценности.

Постановка проблеми. Сучасні соціальні зміни українського суспільства як складова процесів глобалізації та інформатизації змінюють характер і зміст соціалізаційних процесів, інститутів та механізмів, що відбивається, зокрема, у проблематизації процесу утворення цілісної особистості сучасної людини. Це призводить до необхідності гармонізації особистості сучасної людини, формування національної ідентичності громадян України, що потребує вироблення таких соціалізаційних механізмів, які були б адекватними тим викликам і ризикам, що породжує процес глобалізації, інформатизації, розширення міжкультурного діалогу та убагачення етнічного складу українського суспільства.

Соціалізація – це процес засвоєння індивідом протягом усього його життя певної системи знань, соціальних норм і куль-

турних цінностей, настанов і зразків поведінки, які дозволяють йому функціонувати як повноправний член суспільства, до якого він належить. Сутність соціалізації полягає в поєднанні пристосування (адаптації) і самоствердження людини в умовах конкретного суспільства. Соціалізація неможлива без активної участі самої людини в процесі засвоєння широкого кола цінностей, понять і навичок, на ґрунті яких складається її повсякденне життя. Соціалізація студентської молоді як процес розвитку діяльнісних навичок особистості відбувається під впливом багатьох чинників, які можна у загальному вигляді категоризувати як зовнішні та внутрішні. До зовнішніх відноситься усе те, що спонукає особистість діяти у відповідь на умови її існування у соціумі та природі. До внутрішніх можна віднести те, що спонукає особистість до дій в силу сформованих особливостей психогенетичного процесу та становлення свідомості і самосвідомості конкретної людини. Поява соціальних, психологічних та педагогічних ризиків і проблем віддзеркалюється на характері ідентичності сучасної людини та процесі розвитку сучасного гуманітарного середовища в Україні, а, відтак, ефективності процесів державотворення. Дослідження процесів соціалізації особистості за таких умов та розвитку її цілісності становить актуальну наукову та практичну проблему, що й визначає актуальність даної статті. Соціальні зміни українського суспільства як складова процесів глобалізації та інформатизації змінюють характер і зміст соціалізаційних процесів, інститутів та механізмів, формуючи новітні зовнішні умови соціалізації особистості. Однак, чи є настільки вагомими та суттєвими зміни внутрішніх чинників соціалізації, якими є нормативно-ціннісні уявлення сучасної молоді?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем комплексного розвитку особистості та її цілісності складають міжпредметну галузь досліджень, різні аспекти якої досліджують філософи, соціологи, психологи, культурологи та педагоги. Вітчизняний науковий доробок складають праці, авторами яких є С. Д. Максименко, І. В. Ващенко, О. І. Власова, К. Л. Мілютіна [1], С. Ю. Пащенко, Л. Г. Терлецька, І. В. Данилюк. Закордонна психологія розглядає проблеми соціалізації з позиції її впливу на психіку людини взаємозв'язку в ній біологічного та соціального. Цілісність особистості розглядається як аспект її самоактуалізації та конструювання ідентичностей. Відповідно до відомої концепції А. Маслоу [2], соціалізація відбувається на основі задоволення «базових потреб», які розташовуються згідно з принципом ієрар-

хії у висхідному порядку від нижчих, переважно матеріальних, до вищих, переважно духовних:

- фізіологічні і сексуальні потреби (у відтворенні людей, в їжі, диханні, рухові, одязі, житлі, відпочинку);
- екзистенціальні (від лат. *existentia* – існування; це потреби у безпеці свого існування, впевненості у завтрашньому дні, стабільності суспільства, гарантованості праці);
- соціальні (у приналежності до колективу, групи чи спільноти, у спілкуванні, турботі про інших та увазі до себе, в участі у спільній трудовій діяльності);
- престижні (у повазі з боку інших, їх визнанні та високій оцінці своїх якостей, у службовому зростанні і високому статусі у суспільстві);
- духовні (у самовиразі через творчість).

Перші дві групи потреб А. Маслоу вважає первинними і вродженими, три інші – набутими. Така категорія психології особистості як **інтерес** є тісно пов'язаною з потребою. Вона має об'єктивно-суб'єктивну природу і являє собою усвідомлення потреб на основі певних цінностей. Разом категорії потреби та інтерес складають основу ціннісного ставлення особистості до оточуючого світу і використовуються для дослідження регуляторів соціальної поведінки. Соціально-психологічний підхід до проблеми цінностей полягає в його спрямованості на з'ясування їх ролі як з'єднувальної ланки між поведінкою особистості, з одного боку, та соціальними групами, спільнотами і суспільством, – з другого. Соціально-психологічний підхід передбачає дослідження того, як саме індивід визначається щодо діючих у суспільстві цінностей і норм, як він їх переживає та концептуалізує у власній свідомості, зокрема те, якими є його ціннісні орієнтації в процесі соціалізації, як саме індивід розуміє соціальні цінності. Звичайно, індивід оцінює предмет, не співвідносячи його безпосередньо зі своїми потребами та інтересами, а крізь призму існуючих і поширених у даному суспільстві та в його культурі ціннісних критеріїв, уявлень про належне, справедливе, прекрасне, корисне, тощо. Сукупність індивідуальних і суспільних, особистих, групових і спільнісних, засвоєних і прийнятих особистістю цінностей складає систему її ціннісних орієнтацій, якими вона керується у своєму житті, лежить в основі рішень, що приймаються нею в ситуації вибору, «вбудовують» її в суспільство. **Ставлення особистості до інтересів і ціннісних орієнтацій характеризують мотиви, які визначають людину насамперед як суб'єкта. Мотиви – це усвідомлена потреба особистості-суб'єкта у досягненні**

певних цілей, бажаних умов діяльності. У класифікації мотивів виділяють матеріальні та духовні як основні, а також економічні, соціальні, ідеологічні, тощо. В свою чергу, кожен з них має свій внутрішній поділ: наприклад, в духовних мотивах можна виокремити моральні та естетичні, релігійні або атеїстичні, філософські та інші. В системах мотивів виокремлюються також домінуючі чи периферійні, провідні чи другорядні, тощо.

Дослідження цінностей, інтересів та мотивів соціалізації особистості в умовах сучасного мультикультурного суспільства передбачає їх типологізацію відповідно до домінуючого у тому або іншому соціальному середовищі соціокультурного устрою, що і складає наукову проблему, на вирішення якої спрямовано дослідження, результати якого представлені в даній статті.

Метою статті є представлення та аналіз результатів емпіричного соціально-психологічного дослідження типології ціннісної орієнтації студентської молоді.

Об'єкт статті – ціннісні орієнтації студентської молоді у процесі соціалізації.

Предмет – емпірична складова соціально-психологічного дослідження типів соціокультурних ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах сучасного багатокладного суспільства.

Основний зміст. Науково-дослідною групою факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка у травні-червні 2014 р. з метою дослідження процесу соціалізації було проведено пілотне дослідження розуміння та інтерпретації цінностей громадського та особистого життя, які впливають на процес соціалізації сучасної студентської молоді. Дослідження проводилося шляхом анкетування студентів 1-4 курсів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, в якому взяли участь 160 респондентів, серед яких 98 чоловіків та 62 жінок. Середній вік опитаних складає 21 рік. Дослідження базувалося на припущенні, що ціннісні орієнтації студентської молоді формуються в рамках трьох соціокультурних укладів – традиційного, модерного та постмодерного. [3] Традиціоналістське бачення тлумачить цінності як такі, що не залежать від людини і суспільства, вони розуміються як задані зовнішньою інстанцією (Богом, Природою), імперативи життя, яким індивід може відповідати або не відповідати у реальному житті. Модерністське бачення тлумачить цінності як такі, що створюються у процесі спільної цілеспрямованої діяльності людей і мають імперативне значення лише в контексті досягання спільної мети, досягання ефективності життєдіяльності групи та

індивіда. Постмодерністське тлумачення передбачає розуміння цінностей як інструменту гри з метою отримання задоволення від взаємодії у різних сферах життя. В цьому випадку вони відносні, контекстуальні, орієнтовані на стан індивіда і процеси комунікації. Відповідно до такого припущення одні й ті ж цінності будуть відмінним чином інтерпретуватися респондентами, в силу персональних обставин орієнтованими на вказані типові уклади.

Окрім того, висувалося припущення, що типи домінуючого типу ціннісних орієнтацій, пов'язаних із груповими та індивідуальними сторонами соціалізації, мають відрізнятися.

Аналіз отриманої емпіричної інформації дозволяє зробити висновок, що проявилися відмінності у розумінні сутності того, чим є суспільство як таке. Респондентам пропонувалося обрати один із типів суджень щодо визначення природи суспільства. Виявилось, що у відповідях домінує **традиціоналістський** тип його розуміння – 86% респондентів погодилися з тим, що суспільство є історично сформованою єдністю людей за спільністю походження, цінностями і вірою. Друге місце займають одночасно модерністське та постмодерністське розуміння – 73% погодилися з тим, що суспільство є об'єднанням людей з метою вироблення умов для задоволення їх життєвих потреб, а 72% погодилися із тим, що воно є простором для самореалізації та комунікацій між людьми.

Для аналізу ціннісних орієнтацій опитуваних щодо сфери правових відносин респондентам пропонувалося обрати варіант бачення того, що саме мають забезпечувати в державі найкращі закони. За результатами аналізу виявилось, що у цьому відношенні домінує **традиціоналістський** тип ціннісних уявлень, відповідно до чого найкращі закони мають забезпечувати справедливість відносин між людьми (64%). Модерністські та постмодерністські ціннісні орієнтації щодо сутності правових відносин посіли друге місце одночасно – на думку опитаних найкращі закони мають бути направлені на забезпечення ефективності спільної діяльності (42%) або самореалізації особистості (44%).

Оскільки правова сфера спирається на моральні уявлення щодо справедливості, було поставлене відповідне питання про те, чому мають відповідати практики винагороди та покарання. На думку опитаних, для того, щоб у суспільстві панували справедливість та злагода, необхідно, щоби практики винагороди та покарання відповідали ціннісним ідеалам суспільства (релігії та моралі) (25%), потребам ефективного розвитку суспільства

(62,5%) або задоволенню потреб особистості (12%). Можна бачити, що у площині бачення практичних шляхів реалізації цінностей домінують уявлення, що відповідають **модерністському** соціокультурному укладу. В той же час розуміння необхідності побудови демократичного суспільного ладу (як вагомої суспільної цінності сьогодення) опитані представники студентства переважною мірою тлумачать у **постмодерністському** ключі – тобто розуміють демократію насамперед як умову творчої самореалізації кожної особистості (51%). Друге місце за вибором посідає модерністське, а третє – традиціоналістське орієнтоване тлумачення, відповідно як умови ефективної організації економічного життя (38%) та умови здійснення справедливого винагородження особистості (11%).

Аналіз ціннісних уявлень у сфері мікрогрупових взаємодій здійснювався на основі опитування щодо того, якими є, на думку респондента, пріоритетні функції сім'ї. Опитані продемонстрували пріоритет **постмодерністського** бачення сім'ї (39% визнали цей пріоритет першочерговим) як важливого середовища повноцінного спілкування та самореалізації, на другому місці опинилося традиціоналістське бачення (36% – священне джерело життя і продовження роду), а на третьому – модерністське (25% визнали першочерговість такого пріоритету як основу розвитку можливостей і досягнення статусу).

Поряд із дослідженням типового розуміння громадських, групових цінностей, дослідження передбачало також і відповіді щодо соціокультурних типів розуміння цінностей у сфері індивідуальної складової соціалізації.

Бачення такої особистої цінності як матеріальне забезпечення також переважно **постмодерністського** типу – 55% поставили її на перше місце як необхідну умову самореалізації, пригод і вражень від життя. На другій за значущістю позиції опинилося модерністське бачення – на першочерговість такої функції як засіб та мета розвитку і задоволення потреб людини вказали 31% респондентів. І третє місце посідає традиціоналістське прочитання матеріального статку – на його значущість як умови виконання життєвого призначення людини вказали лише 14%.

Цікавим виявилось розуміння значущості різних чинників душевного спокою людини. Переважає тут (44%) **постмодерністське** прочитання першочергового значення адекватності взаєморозуміння – тобто комунікативної цінності. Як тут не згадати – «щастя, це коли тебе розуміють!» На другому місці

опинилося традиціоналістське бачення значення пріоритетності для душевного спокою відповідності власного життя істинним його засадам (33%) як найбільш значущого чинника. Відповідно, третє місце посіло модерністське бачення основи душевного спокою «як рівноваги між власними поглядами та суспільною думкою» (16%).

Відповіді на питання «За яких умов існує можливість жити заради власного задоволення» розподілися наступним чином – «коли людина готова до цього – вихована і може надавати позитивний приклад отримання такого задоволення» (40%), «коли людина через задоволення отримує компенсацію негараздів власного життя або здійснює саморозвиток» (25%) та «коли отримання одного задоволення не позбавляє можливості отримувати інші» (35%). Отже, результати опитування продемонстрували, що домінує **традиціоналістський** погляд на отримання задоволення, в той час як **постмодерністський** – посідає друге місце, а **модерністський** – третє.

Відповіді на питання «Що для Вас особисто означає успішна організація та планування власного життя?» засвідчили, що опитані орієнтуються переважно на **модерністське розуміння** цієї важливої сторони соціалізації. Так, 67% опитаних студентів вважають, що це означає «здатність ефективно реалізовувати і відтворювати власні життєві ресурси». Друге місце за частотою вибору посідає постмодерністський тип розуміння цієї цінності – 24% обрали відповідь «здатність до розуміння самого себе, високого рівня чутливості та відповідності очікуванням оточуючих». Лише 9% обрали традиціоналістський варіант тлумачення цієї цінності – «можливість діяти відповідно до вимог, що висуває природа людини до кожної особистості».

У процесі соціалізації важливу роль відіграє процес соціальної мобільності індивіда, тому дослідницька група ставила перед собою завдання з'ясувати соціокультурний тип бачення кар'єрного зростання як цінності. Виявилось, що в цій галузі домінує **постмодерністський** тип розуміння. Так, на поставлене запитання «Морально виправданим є бажання кар'єрного зростання у тому разі, коли воно надихає» було обрано наступні варіанти відповідей:

- «встановити справедливі відносини між людьми в певній сфері або суспільстві загалом, відкинути негідників» – 20%,
- «досягнути високого статусу в суспільстві та отримати ресурси для подальшого розвитку» – 36%;

- «вивільнитися від обтяжень матеріальних та соціальних умов життя, мати можливість жити за власним бажанням».

Відповіді на питання «У чому полягає, на Вашу думку, здійснення творчих задумів?» показали, що домінує **традиціоналістське** бачення цієї індивідуальної соціалізаційної цінності. Відповіді розподілилися наступним чином. Так, 56% респондентів обрали відповідь: «у реалізації того потенціалу, який закладено в людині за її природою», друге місце посіло постмодерністське бачення – 33% обрали відповідь: «у можливості цікаво організувати своє життя, отримувати багатоманітні враження і позитивний досвід». Прибічники модерного бачення цієї цінності залишилися у меншості – 11% обрали варіант відповіді «у здійсненні тих можливостей, досягнення статків і соціального статусу, яке надає людині суспільство».

Складова соціалізації, пов'язана із засвоєнням взаємодій у техногенній сфері суспільного буття, бачиться опитуваним у **постмодерністській площині**. Більшість опитаних (47%) на питання «Для чого потрібно йти в ногу з часом – опанувати та використовувати сучасні технології?» обрали відповідь «розвинути свій світогляд, звільнитися від обмежень та отримати нові можливості для самовиразу і спілкування». 33% респондентів обрали варіант відповіді – «посилити власні творчі сили, розвинути їх ефективність у задоволенні потреб», в той час як 20% вважають, що опанувати новітні технології слід для того, «щоб наповнити їх правильним змістом – поставити на служіння людям, захистити від можливих негараздів, що породжують технології».

Публічне визнання як цінність соціалізації розуміється опитуваними переважно в розумінні **модерного або постмодерного** соціокультурних укладів. Так, на питання «Для чого, на Вашу думку, людині потрібне публічне визнання, відповіді розподілилися наступним чином: 41% опитаних студентів вважають, що «для можливості згуртування людей навколо спільних завдань і необхідних змін», 38% вважають, що воно потрібне «для можливості самовираження та ефективної комунікації з багатьма людьми», в той час як 21% обрали варіант відповіді «для просування власних поглядів, виховання та контролю за іншими людьми у тому, наскільки вони є чесними і справедливими».

Висновки та перспективи подальших розвідок з даного питання. Дослідження продемонструвало, що в різних сферах і процесах соціалізації молоді домінує різне соціокультурне ба-

чення цінностей. Результати аналізу типології ціннісної орієнтації студентської молоді можна узагальнити наступним чином. (Див. табл. 1.)

Отримані результати свідчать про наявність певних суперечностей у процесах соціалізації особистості студента, які обумовлені тим, що соціалізаційні цінності, до яких прагне сучасна молодь, наповнені змістом різного типу.

Таблиця 1

Домінування типу ціннісних орієнтацій у різних сферах соціалізації особистості студентської молоді

Тип цінностей	Традиційні цінності	Модерністські цінності	Постмодерністські цінності
Групові	Суспільство в цілому Правові відносини	Справедливість та злагода	Демократичний устрій Сімейні відносини
Індивідуальні	Життя заради задоволення, здійснення творчих задумів	Планування й організація власного життя, публічне визнання	Матеріальний статок, душевний спокій, кар'єрне зростання, засвоєння сучасних технологій, публічне визнання

Відтак неодмінно виникає концептуальне напруження, що призводить до потреби гармонізації сенсів, які вкладаються у різні сфери міжособистісної взаємодії. Описане дослідження є пілотним, згідно з його результатами у наступних дослідженнях необхідно виявити та описати типові комбінації соціокультурного розуміння цінностей, притаманні студентській молоді і на цій основі провести масове соціально-психологічне обстеження, яке дозволить отримати нові знання щодо розвитку цілісної особистості в умовах сучасного багатокладного суспільства.

Список використаних джерел

1. Мілютіна К. Л. Траєкторії життєвого шляху особистості в динамічному суспільстві / Катерина Леонідівна Мілютіна. – Ніжин: ТОВ «Аспект-Поліграф», 2012. – 298 с.
2. Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб.: издательство «Питер», 2006. – 352 с.
3. Щербина В. М. Культурна політика України: на зламі тисячоліть // Об'єктивація культуротворення в добу цивілізаційної глобалізації [Текст]: зб. наук. пр. / відп. ред. Ю. П. Богуцький, Г. П. Чміль. – К.: ІКНАМУ, 2012. – С. 150-159.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Milyutina K.L. Traektorii zhittiyevogo shlyakhu osobystosti v dynamichnomu suspilstvi / Kateryna Leonidivna Milyutina. – Nizhin: TOV «Aspekt-Poligraf», 2012. – 298 s.
2. Maslou A. Motivatsiya i lichnost. – SPb., isdatelstvo «Piter», 2006. – 352 s.
3. Scherbyna V.M. Kulturna polityka Ukrainy: na zlami tysyacholit// Obektyvatsia kulturotvorennia v doby tsyvilizatsiynoi globalizatsii [Tekst]: zb. nauk.pr./ vidp.red. Yu.P.Bogutskyy, G. P. Chmil. –K.: ICRNAAU. 2012. –S. 150-159.

V.L. Scherbyna. Formation of the student's personality: the value priorities. The article presents the results of pilot social and psychological research of the value orientations of students. The research was conducted in May and June, 2014 among the students of 1-4 courses of Kyiv Taras Shevchenko National University. The aims of the article are presentation and analysis of results research. A research object is the value orientations of student young people in the process of socialization. The subject of research is an empirical component of social and psychological study of social and cultural value orientations of students in modern multistructure society. The research is based on theoretical pre-condition according to which the value orientations of students in the process of socialization are formed within the framework of three typology sociocultural modes – traditional, modernistic and post-modern. Results in general confirmed this hypothesis – in various spheres of socialization dominated by different types of sociocultural interpretation of valuables. Traditional type dominates in the field of ideas about society, legal relations, motivation of enjoying, sense of creation. Modern type dominates in the field of formation of ideas about a justice and harmony in society, life planning and sense of public recognition of the personality. Postmodern type dominates in the field of ideas about institute of democracy, family relations, material prosperity, spiritual balance, career growth, necessity of mastering of modern technologies and public recognition. The results indicate the presence of sociocultural-caused contradictions in process of socialization that can prevent the process of development of integrated personality. On the strength of obtained data being developed the subsequent empirical and theoretical investigation of the problem.

Key words: integrity of the personality, socialization, cultural pattern, mechanisms of socialization, norms, valuables.

Отримано: 21.07.2014 р.